

РОЛЯ АКАДЭМІКА М. В. БІРЫЛЫ Ў СТАНАЎЛЕННІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІНГВІСТЫЧНАЙ ТЭРМІНАГРАФІІ

Д. В. Дзятко (Мінск, Беларусь)

Імя Мікалая Васільевіча Бірылы ў лінгвістычнай навуцы з’яўляецца знакавым і трывала асацыіруецца з акадэмізмам, аб’ектыўнасцю, прынцыповасцю і высокім даследчыцкім узроўнем. Сказанае ў роўнай ступені актуальна для ўсіх тых галін мовазнаўства, у якіх працаваў М. В. Бірыла: анамастыкі, акцэнталогіі, дэрываталогіі, граматыкі, дыялекталогіі, лексікаграфіі, тэрміназнаўства, лінгвадыдактыкі і інш.

Адным з прыярытэтных кірункаў навуковай працы вучонага была тэрмінаграфія і, у прыватнасці, лінгвістычная тэрмінаграфія. Так, М. В. Бірыла разам з П. У. Сцяцко з’яўляецца рэдактарам двух слоўнікаў лінгвістычных тэрмінаў – двухмоўнага “Русско-белорусского словаря лингвистических терминов” (Л. А. Антанюк, А. В. Уласаў, М. Ф. Гуліцкі і інш.) [5] і тлумачальнага “Слоўніка лінгвістычных тэрмінаў” (П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк) [6]. Гэтыя слоўнікі да нашых дзён застаюцца найбольш аўтарытэтнымі крыніцамі інфармацыі пра тэрміналогію мовазнаўства, не страцілі сваёй актуальнасці і добра вядомы ўсім спецыялістам-філолагам. Іншыя ж працы М. В. Бірылы ў галіне лінгвістычнай тэрмінаграфіі ведаюць пераважна толькі вузкія спецыялісты. Прапаную больш падрабязна спыніцца менавіта на іх.

У 1959 г. на арганізацыйным пасяджэнні Міжнароднай камісіі славянскай анамастыкі чэшскі лінгвіст доктар Ян Свобода ўпершыню адзначыў неабходнасць упарадкавання анамастычнай тэрміналогіі. У 1961 г. ім быў падрыхтаваны першы праект слоўніка, у які ўвайшлі найбольш пашыраныя тэрміны анамастыкі. У далейшым праект быў істотна перапрацаваны і ўдасканалены вялікім міжнародным калектывам вучоных (Ф. Безлай, В. Бланар, Б. Відоескі, Т. Віткоўскі, Х. Енч, І. Заімаў, М. Караш, К. Оліва, Л. Олівава-Незбедава, В. В. Німчук, Н. У. Падольская, М. Паўловіч, А. В. Суперанская, У. Шмілаўэр, П. Шымуновіч і інш.). Вынікам працы стала выданне ў 1983 г. слоўніка “Основен систем и терминология на словенската ономастика” [3]. У слоўніку скарэлявана падаюцца асноўныя анамастычныя тэрміны на чэшскай, славацкай, польскай, сербалужыцкай, рускай, украінскай, беларускай, сербахарвацкай, славенскай, македонскай, балгарскай і нямецкай мовах. Аўтарам беларускай часткі з’яўляецца М. В. Бірыла.

Упарадкаванні тэрмінаў у слоўніку адбывалася паводле наступных прынцыпаў:

1) у базавай тэрміналогіі немэтазгодна адхіляцца ад патрабавання міжнароднасці (“асноўнымі тэрмінамі будуць: -онім (антрап-, тап- і г. д.) для асобнага ўласнага імя, -анімія для сукупнасці гэтых імёнаў, -анамастыка – для галіны ведаў, што вывучае іх”;

2) неабходна ўзгодненасць геаграфічнай і лінгвістычнай тэрміналогіі;

3) тэрміналогія не павінна быць перагружана спецыяльнымі абазначэннямі кожнага віду аб’ектаў (урбанонімы, лімнанімы і інш.); асобныя новаўтвораныя тэрміны (біёнім, абіёнім) маюць характар зборных абазначэнняў [3, с. 31–34].

Корпус слоўніка складаецца з двух раздзелаў. Першы раздзел (А) змяшчае тэрміны, якія адносяцца да аб’ектаў і з’яў пазамоўнай рэчаіснасці (дэнататаў), што абазначаны ўласнымі імёнамі. У другі раздзел (Б) уключаны тэрміны, якія адлюстроўваюць лінгвістычны аналіз уласных імён. Тэрміны ў абодвух раздзелах адрозніваюцца паміж сабой паводле характару класіфікацыі даследаваных з’яў: “Раздзел А датычыцца дэнататаў; у моўным аспекце гаворка ідзе пра такія канкрэтныя выпадкі, калі спалучэнне дэнатат – імя ў выказванні рэалізуецца непасрэдна (у адрозненне ад агульных імён, якія ў прынцыпе абазначаюць відавое паняцце, канкрэтны дэнатат выяўляецца ў даным выказванні з дапамогай іншых сродкаў, напрыклад, з дапамогай кантэксту)” [3, с. 62].

Мегаструктура слоўніка складаецца з прадмовы (на 11 славянскіх мовах і на нямецкай мове), уводзін, спіса скарачэнняў (на македонскай, рускай і нямецкай мовах), корпуса (з 2-х частак), алфавітных спісаў тэрмінаў (на македонскай, рускай і нямецкай мовах).

У раздзеле А апісваюцца анамастычныя тэрміны для ўласных імён, што называюць пэўныя віды аб'ектаў. Раздзел Б утвараецца некалькімі падраздзеламі:

1) “Тэрміны апісання і апрацоўкі ўласных імён” (агульныя анамастычныя тэрміны; узнікненне і развіццё ўласных імён; уласныя імёны з пункту гледжання іх зместу; лексічна-семантычныя аспекты ўласных імён; уласныя імёны з пункту гледжання іх формы; дэрывацыя ўласных імён, утвораных са словазлучэнняў; сістэмы ўласных імён і іх функцыянаванне; выкарыстанасць уласных імён; методыка і тэхніка анамастыкі);

2) “Біянімічныя тэрміны” (узнікненне і развіццё антрапонімаў; антрапонімы з пункту гледжання іх формы; антрапанімічныя сістэмы і іх функцыянаванне; методыка і тэхніка антрапанімікі; тэрміны, якія адносяцца да найменняў асобы; найменні асобы з пункту гледжання іх зместу; лексічна-семантычныя аспекты ўласных найменняў; найменні асобы ў фармальным аспекце; сістэмы асабовых найменняў і іх функцыянаванне; этнанімічныя тэрміны);

3) “Абіянімічныя тэрміны” (тапанімічныя тэрміны; узнікненне і развіццё тапонімаў; тапонімы з пункту гледжання іх зместу; тапонімы з пункту гледжання іх формы; методыка і тэхніка тапанімікі; айканімічныя тэрміны; узнікненне і развіццё айконімаў; айконімы з пункту гледжання іх зместу; методыка і тэхніка айканімікі; айканімічныя тэрміны; гідранімічныя тэрміны; узнікненне і развіццё гідронімаў; методыка і тэхніка гідранімікі; аранімічныя тэрміны; узнікненне і развіццё аронімаў; методыка і тэхніка аранімікі).

Структура тыповага слоўнікавага артыкула ўтвараецца наступнымі інфармацыйнымі зонамі: зонай нумарацыі (індэкс 1), зонай моўнай ідэнтыфікацыі (2), зонай эквіваленцыі (3), зонай семантызацыі (4); у многіх слоўнікавых артыкулах з'яўляецца таксама зона ілюстрацый (5):

[0.15.4] ₁	
[Ч:] ₂	[umělé jméno] ₃
[С:] ₂	[umelé meno] ₃
[П:] ₂	[nazva sztuczna] ₃
[ЛС:] ₂	[•konstruowane // kumštne• mjeno] ₃
[Р:] ₂	[искусственное имя] ₃
[У:] ₂	[штучна назва] ₃
[БР:] ₂	[штучнае ўласнае імя // штучная ўласная назва] ₃
[ХС:] ₂	[umjetno ime; вештачко име] ₃
[СП:] ₂	[umetno ime] ₃
[М:] ₂	[вештачко име] ₃
[Б:] ₂	[изкуствено име] ₃
[Г:] ₂	[künstlicher Name] ₃

[Сопствено име кое се чувствува како извештачено.

Собственное имя, которое ощущается как необычное, искусственное, сконструированное.

Name, der als unüblich, künstlich, konstruiert empfunden wird.]⁴

[Пр:] ₅	[Ч:] ₂	[Hlustvisihák] ₅
	[Р:] ₂	[Ревмира; Вилора; Владлен; Красарма; с. Отрада] ₅
	[СХ:] ₂	[Sunčana plaža, Otok ljubavi (Zečevo), Ostrvo cvijeća (Prevlaka)] ₅
	[Г:] ₂	[Flüstervogel (für einen Souffleur bei Wilhelm Raabe)] ₅

Зона намінацыі ў слоўніку фактычна адсутнічае. Яе функцыі выконвае зона эквіваленцыі.

У шэрагу артыкулаў прысутнічае зона дэрывацыі, у якой прыводзяцца прыметнікі да зафіксаваных тэрмінаў: <...> тапанімія [(adj. тапанімічны)] <...>; <...> айканіміка [(adj. айканімічны)] <...> і інш.

Такім чынам, гэтае выданне нельга адназначна кваліфікаваць як тыповы шматмоўны слоўнік, паколькі ў ім не толькі супастаўляюцца тэрміны з розных моў, але і прыводзяцца некаторыя дэфініцыі тэрмінаў. Аднак, калі ўлічыць, што азначэнні падаюцца на македонскай, рускай і нямецкай мовах, то з пазіцыі беларускай тэрмінаграфіі слоўнік з’яўляецца найперш шматмоўным.

Беларускія найменні прадстаўлены ў 196 слоўнікавых артыкулах са 198: антрапалексема; гідраніміст; групавы антрапонім; дэтапанімізацыя; каляндарнае імя; матыў намінацыі; назватворчы анімійны фармант; псеўдагінім; тапалексема; фітонім; эпонім і інш. Больш за 30 % слоўнікавых артыкулаў змяшчаюць альтэрнатыўныя тэрміны: дваіное імя // дваіная назва; дэанімізацыя // апелятывізацыя; імя-калька // назва-калька // анімійная калька; мананімія // аднайменнасць; нападкалька // анімійная нападкалька і інш. У некаторых выпадках у слоўнік уключаны тэрміналагічныя канструкцыі апісальнага характару: адыменны апелятыў з фармантам; назва жонкі па мужу; паўторна засвоенае айчыннае імя; прозвішча па ўладанню; складаная назва з поўных слоў; тапонім, звязаны з культурна-цывілізацыйнай дзейнасцю і інш.

На аснове корпуса слоўніка “Основен систем и терминология на словенската ономастика” (і некаторых іншых тэрмінаграфічных прац, напрыклад, “Словарь русской ономастической терминологии” [4]) М. В. Бірылам быў створаны інкарпараваны руска-беларускі слоўнік “Анамастычная тэрміналогія”, які налічвае каля 800 слоўнікавых артыкулаў [2].

Макраструктура слоўніка – алфавітна-гнездавая. Беларускія адпаведнікі “прыведзены на аснове ўліку навуковай практыкі, частка тэрмінаў утворана аўтарам з улікам сфармуляваных для анамастычнай тэрміналогіі патрабаванняў” [2]. Слоўнік нельга адназначна кваліфікаваць як двухмоўны [1, с. 66]. Хутчэй ён спалучае структуру двухмоўнага і фрагменты тлумачальнага слоўнікаў.

У склад слоўнікавага артыкула ўваходзяць зона намінацыі (1) і зона эквіваленцыі (2). У шэрагу выпадкаў (паводле навуковай інтуіцыі аўтара) прыводзяцца дэфініцыі тэрмінаў – зона семантызацыі (3), у тым ліку, шляхам падбору адпаведнікаў, і зона функцыянальнай інфармацыі (4):

[аллоэтнонім]₁ [(назва этнасу, дадзеная суседзямі)]₃ [алаэтнонім]₂;

[генитивное имя]₁ [(бытуе ў форме роднага склону ці адзін з кампанентаў мае форму роднага склону)]₄ [генетыўнае імя]₂;

[индигенное имя]₁ [(імя на аснове роднай лексікі)]₃ [індыгеннае імя, айчыннае імя]₂;

[мемориальный топоним]₁ [(у гонар падзеі ці асобы; які адлюстроўвае падзеі і імёны)]₃ [мемарыяльны тапонім]₂.

Прыведзеныя прыклады і іншыя слоўнікавыя артыкулы сведчаць, што не заўсёды семантызацыя тэрмінаў у слоўніку адбываецца па класічнай мадэлі “намінатар + характарызатор”. У некаторых выпадках М. В. Бірыла падае не дэфініцыі, а хутчэй тлумачэнні да тэрмінаў: лакатыўны тапонім – у форме меснага склону; літаратурны антрапонім – у адпаведнасці з нормамі літаратурнай мовы; фітафорнае імя – ад асноў з раслінным значэннем; эўфемічнае імя – на замену так званых грубых, непрыстойных, крыўдных і інш. Магчыма, такое рашэнне аўтара можа тлумачыцца тыпам даменнага выдання (навуковы часопіс), а таксама агульным станам тагачаснай анамастычнай тэрмінаграфіі.

Такім чынам, прадстаўлены матэрыял дазваляе зрабіць некалькі высноў.

1. Акадэмік М. В. Бірыла адыграў вялікую асабістую ролю ў працэсе станаўлення беларускай лінгвістычнай тэрмінаграфіі ўвогуле і анамастычнай тэрмінаграфіі ў прыватнасці.

2. Слоўнікі анамастычных тэрмінаў М. В. Бірылы вызначаюцца адметнасцю і арыгінальнасцю макра- і мікраструктуры. У адным выпадку гэта абумоўлена агульнай канцэпцыяй міжнароднага выдання [3], а ў другім – непасрэдна прынцыпамі сістэмнай параметрызацыі тэрміналагічнай лексікі, распрацаванымі ўкладальнікам [2].

3. Дзякуючы дзейнасці М. В. Бірылы ў беларускую тэрмінаграфію ўключана некалькі соцень анамастычных тэрмінаў, якія да гэтага (і пазней таксама) не фіксаваліся існуючымі тэрміналагічнымі слоўнікамі. У прыватнасці, у адной толькі падборцы “Анамастычная тэрміналогія” [2] змяшчаецца 65,5 % такіх лінгвістычных тэрмінаў (546 адзінак): антрапазаонім, антрапонім індывідуальны, варыянт імені дыялектны, дэапелятывацыя, імя матранімічнае, імя экзагеннае, імя-табу, камонім, кантэкст гідранімічны, прозвішча патранімічнае, тапонім-характарыстыка, трохіменнасць, форма імені звышправільная, этнанімія і інш.

Бібліяграфічны спіс

1. Аліферчык, Т. М. Некаторыя праблемы беларускай анамастычнай тэрміналогіі / Т. М. Аліферчык // Беларуская лінгвістыка. – 2017. – Вып. 79. – С. 65–73.
2. Бірыла, М. В. Анамастычная тэрміналогія / М. В. Бірыла // Тэрміналагічны зборнік "87–88 / АН БССР, Рэсп. тэрміналагічная камісія, Ін-т мовазнаўства ; рэд. Л. А. Антанюк, М. В. Бірыла, А. І. Жураўскі. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – С. 25–40.
3. Основен систем и терминологија на словенската ономастика = Основная система и терминология славянской ономастики = Grundsystem und Terminologie der slawischen Onomastik / Македонска Академија на науките и уметностите, Меѓународен ком-т на славистите, Комисија за словенска ономастика ; редкол.: Ф. Безлай [и др.]. – Скопје, 1983. – 412 с.
4. Подольская, Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская ; отв. ред. А. В. Суперанская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Наука, 1988. – 187 с.
5. Русско-белорусский словарь лингвистических терминов / Л. А. Антанюк [и др.] ; ред. Н. В. Бирилло, П. В. Стецко. – Минск : Наука и техника, 1988. – 141 с.
6. Сцяцко, П. У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк ; пад рэд. М. В. Бірылы, П. У. Сцяцко. – Мінск : Выш. шк., 1990. – 245 с.

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭМОТИВНОЙ ЛЕКСИКИ В МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ (НА ПРИМЕРЕ РУССКОГО И КИТАЙСКОГО ЯЗЫКОВ)

Дун Цзюньфэй (Шанцю, КНР)

Национальной особенностью восточных славян, в сравнении с китайцами, является ярко выраженная эмоциональность, что находит отражение в лексическом составе языка, который, по сравнению с китайским, характеризуется большим количеством слов с эмоционально-оценочным значением. При этом следует отметить, что на количество эмотивов русского языка также оказывают влияние грамматические категории глагола, и в частности категории возвратности и вида. Многочисленные префиксы могут добавлять дополнительные значения начала и конца действия, неполноты, продолжительности и т. д., которые при переводе на китайский язык требуют введения в высказывание дополнительных языковых знаков. Всё это – примеры лакуарности, которые отчасти объясняют значительное количественное преобладание эмотивных глаголов русского языка над китайскими эмотивными глаголами.